

NAKO
ТІ УКРАЇНА · ТІ-DS

ДИСКРИМІНАЦІЯ РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП У ЗСУ: погляди військових та цивільних громадян

Результати комплексного дослідження
березень-квітень 2023

МЕТОДОЛОГІЯ

Загальнонаціональне опитування:

Методика дослідження: CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing – телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера). На основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів.

Аудиторія: населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв'язок. Результати зважені з використанням актуальних даних Державної служби статистики України. Вибірка репрезентативна за віком, статтю і типом поселення.

Вибіркова сукупність: 2000 респондентів

Помилка репрезентативності: не більше 2,2%

Терміни проведення: 27-29 березня 2023 р.

Якісне дослідження:

Методика дослідження: фокус групи та глибинні інтерв'ю.

Аудиторія: 38 осіб.

- Жінки-військовослужбовиці - 17 осіб (2 фокус- групи, 5 глибинних інтерв'ю);
- Чоловіки-військовослужбовці – 16 осіб (2 фокус-групи);
- Військовослужбовці ЛГБТ – 5 осіб (1 жінка, 4 чоловіків).

Терміни проведення: березень-квітень 2023 р.

Дослідження проведено на замовлення Незалежної антикорупційної комісії – НАКО, за підтримки «Українського ветеранського фонду» Міністерства у справах ветеранів України.

Цей документ було створено в рамках проекту, який фінансується SDA Великобританії. Відповідальність за зміст публікації несе Незалежна антикорупційна комісія. Публікація не може вважатися такою, що відображає позицію уряду Великої Британії

У звіті також використані дані загальнонаціональних опитувань Соціологічної групи «Рейтинг» «Україна під час війни. Образ ветеранів в українському суспільстві» (I хвиля – 6-7 серпня 2022, II хвиля – 14-16 січня 2023).

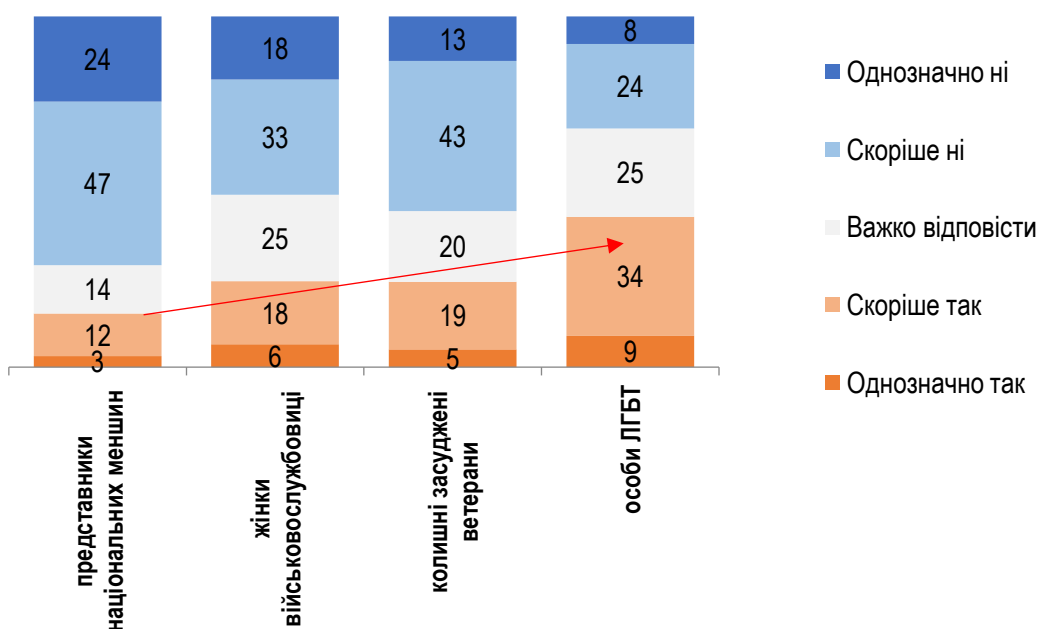
ЗМІСТ

ДИСКРИМІНАЦІЯ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ.....	4
СЛУЖБА ЖІНОК У ЗСУ.....	5
ДИСКРИМІНАЦІЯ ЖІНОК У ЗСУ: ПОГЛЯД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЬ	7
ДИСКРИМІНАЦІЯ ЖІНОК У ЗСУ: ПОГЛЯД ЧОЛОВІКІВ.....	13
СЛУЖБА ПРЕДСТАВНИКІВ ЛГБТ У ЗСУ	15
СТАВЛЕННЯ ДО ПРЕДСТАВНИКІВ ЛГБТ У ЗСУ: ПОГЛЯД ЛГБТ-ВІЙСЬКОВИХ	15
ДИСКРИМІНАЦІЯ ЛГБТ У ЗСУ: ПОГЛЯД ЧОЛОВІКІВ.....	17
ДИСКРИМІНАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗСУ	19
ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК У ЗСУ	21
СОЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	22
ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА	23
ОЧІКУВАННЯ ВІД ПОВЕРНЕННЯ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ. ПРОБЛЕМИ	25

ДИСКРИМІНАЦІЯ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Результати загальнонаціонального опитування показують, що загалом у суспільстві спостерігається позитивне ставлення до усіх категорій осіб, які сьогодні служать у Збройних силах України. Також переважає думка про відсутність дискримінації під час проходження служби у ЗСУ серед категорій населення, які можуть її зазнавати (представники національних меншин, жінки, колишні засуджені ветерани, особи ЛГБТ спільноти). Попри те, при порівнянні категорій помітна певна різниця. Якщо, щодо можливої дискримінації представників національних меншин під час служби в ЗСУ очікування мінімальні, то щодо представників ЛГБТ спільноти – такі очікування більш ніж у 40% опитаних. Стосовно жінок та колишніх засуджених ветеранів про можливу дискримінацію говорять до чверті опитаних.

Чи зазнають дискримінації під час проходження служби в Збройних силах України такі категорії осіб...

Також ця теза підтверджується і результатами фокус групових досліджень та глибинних інтерв'ю, на яких респонденти часто зазначали про зміни ставлення до різних категорій осіб які можуть зазнавати дискримінації за останні роки, а особливо після початку повномасштабного вторгнення. Більшість вважає, що служити можуть всі, обмеження повинні бути лише за віком та станом здоров'я. Також, були аргументи на користь того, що служити повинні ті, хто психологічно, морально готовий і хоче цього, бо користі від тих, кого «сачком біля нічного клубу упіймали» небагато – таке уточнення надавали в кожній групі декілька учасників. Застереження щодо проходження військової служби представниками ЛГБТ звучали лише від тих, хто відкрито висловлював гомофобні погляди (серед командного складу військовослужбовців). Інколи учасники висловлювали застереження щодо проходження служби жінками, у яких 2-3 і більше дітей і, тих, у кого вже служать чоловіки. Застереження щодо засуджених згадали 1-2 рази (за важкими статтями), «щоб не бути як Вагнер». Також на думку респондентів обмеження мають бути для наркоманів та алкозалежних («від них ніякого толку та й ще заохочують інших до вживання»). Але ці згадування поодинокі. Національні меншини практично не згадувалися.

Військові – учасники фокус груп та глибинних інтерв'ю найчастіше виокремлювали наступні групи, де можлива дискримінація: жінки (самі жінки частіше, чоловіки зрідка), ЛГБТ (їх називали найчастіше – бо в суспільній свідомості вибудувався асоціативний зв'язок «ЛГБТ – дискримінація» і це у всіх на слуху) і навіть згадали веганів (бо «їм нема що їсти, вони звичайну їжу не їдять»). Інші чуттєві до дискримінації військовослужбовці не згадувалися.

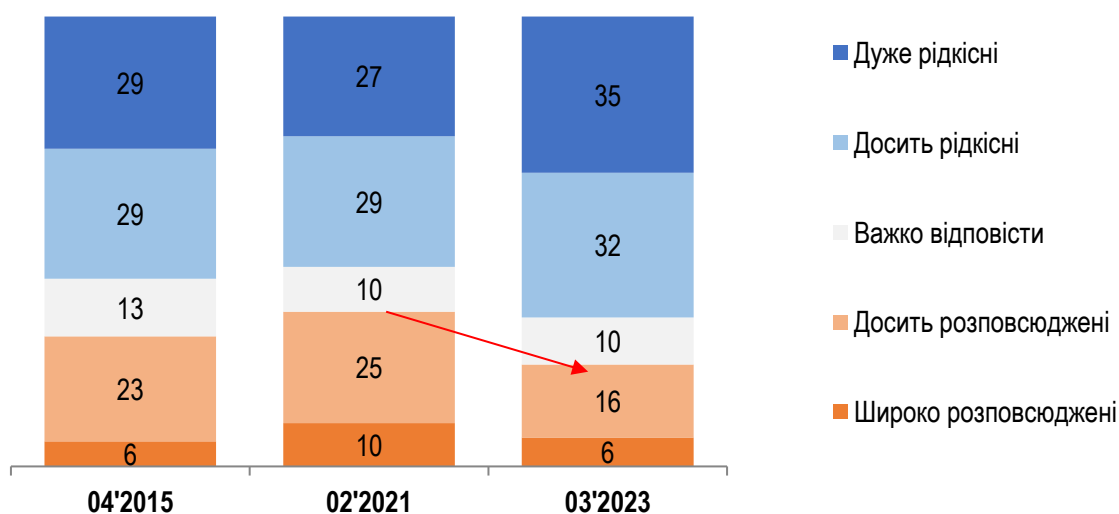
В цілому складається враження, що ситуація з нерівностями та дискримінацією покращується, особливо за останній рік (від 24.02.2022). Щодо жінок – це відносно покращення; щодо національних меншин – не дуже сензитивна тема, бо учасники її майже не відзначали і мало що могли розповісти, оскільки не вважають національні меншини дискримінованими. Так само щодо засуджених, за виключенням тих, у кого важкі статті. Єдина група, яка все ще критично чуттєва щодо дискримінації – це ЛГБТ спільнота. Певним чином тут дається взнаки упереджені, викривлені уявлення щодо поведінки та цінностей ЛГБТ-осіб, які ще побутують в суспільстві.

СЛУЖБА ЖІНОК У ЗСУ

Дані соціологічних досліджень демонструють позитивні зміни у думці українського соціуму щодо ролі та місця жінок у суспільстві. Так, за останні два роки збільшилася кількість тих, хто вважає, що нерівності між чоловіками та жінками є більш рідкісними. Також спостерігається зменшення кількості тих, хто дотримується стереотипу щодо домінуючої «материнської» ролі жінки та їхніх здібностей щодо роботи на керівних посадах. Водночас якщо стереотип стосовно здібності жінок до керівних ролей «розмивається» швидко, то щодо «материнства» процес більш повільніший. Сьогодні ще більше 40% опитаних дотримуються думки що головне завдання жінок – народити дитину. Попри те, слід зазначити, що серед молодих жінок 18-29 років спостерігається радикальніша позиція стосовно нерівностей між представниками різних статей, а також виключно «репродуктивної» ролі жінок. Саме у цій категорії найчастіше говорили про їх наявність та не погоджувалися і з стереотипом про «материнство».

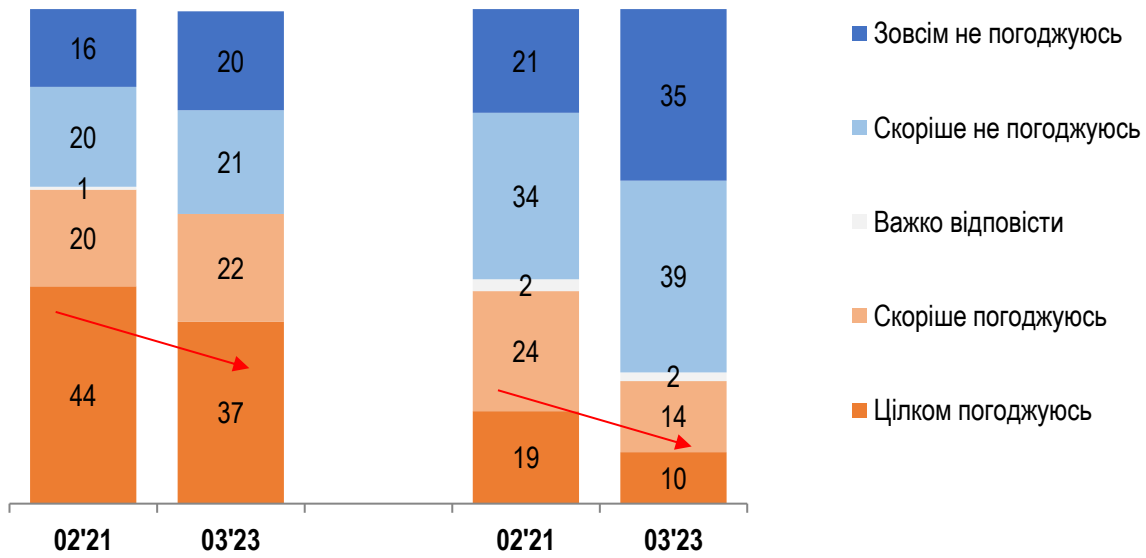
«Нас стає все більше і ми стаємо помітними»

На вашу думку, зараз в Україні нерівності між жінками і чоловіками ...

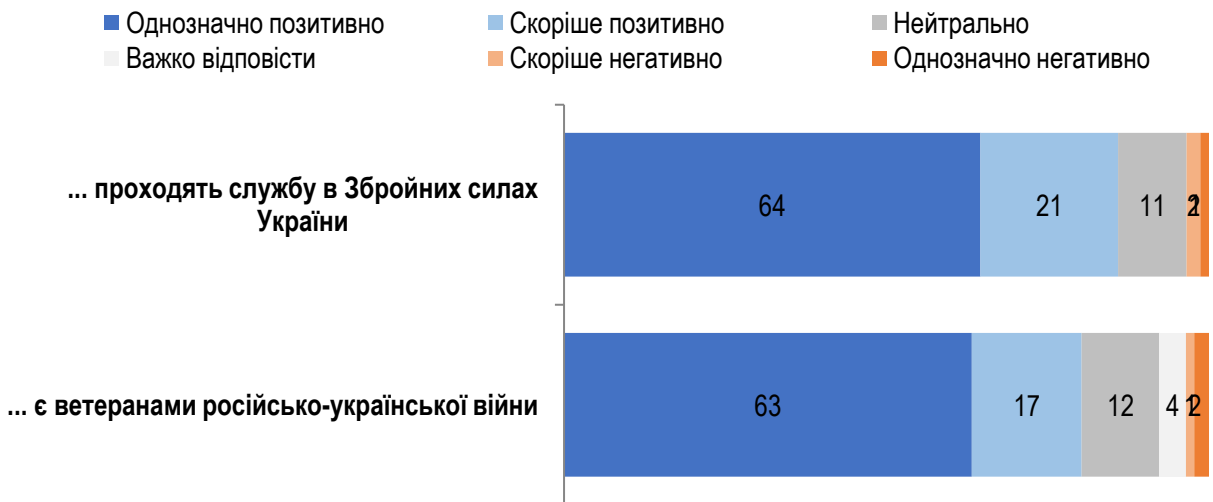
Головне покликання жінки – народити дітей

Чоловіки кращі керівники, ніж жінки

Попри це, ставлення до жінок, котрі проходять службу у ЗСУ або є ветеранами російсько-української війни – позитивне (більше 80% для обох категорій).

Як ви ставитесь до жінок, які ...?

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЖІНОК У ЗСУ: ПОГЛЯД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЬ

Учасниці фокус-груп та глибинних інтерв'ю підкреслювали, що ставлення суспільства до жінок у ЗСУ змінилося за останні роки, починаючи з 2014 року від початку АТО, а особливо в останній рік – після початку повномасштабного вторгнення росії, бо це велика загроза і до всіх, хто пішов служити і взяв в руки зброю ставляться більш прихильно.

Теж саме можна сказати і про ставлення в самих Збройних силах. Майже половина учасниць мають військовий досвід з 2014 року, служили тоді і повернулися з початком вторгнення: *«Я відслужила, 2 роки тому поїхала за кордон, а вже в березні 2022 року повернулася, щоб піти знов воювати».*

**«Звичайно
дискримінація жінок є
– це ж чоловічій світ»**

«Я вже служила, демобілізувалася, але після 24.02.22 повернулася»; «як ця війна скінчиться і вони потім знов придуть, то знов повернуся служити – така вже наша доля»; «завдяки жінкам, які служили з 2014 року, ставлення змінилося в позитивну сторону»; «жінки, які мають бойовий досвід допомогли змінити ставлення на позитивне», «нас стає все більше, а дискримінації все менше, бо ми стали видимими»;

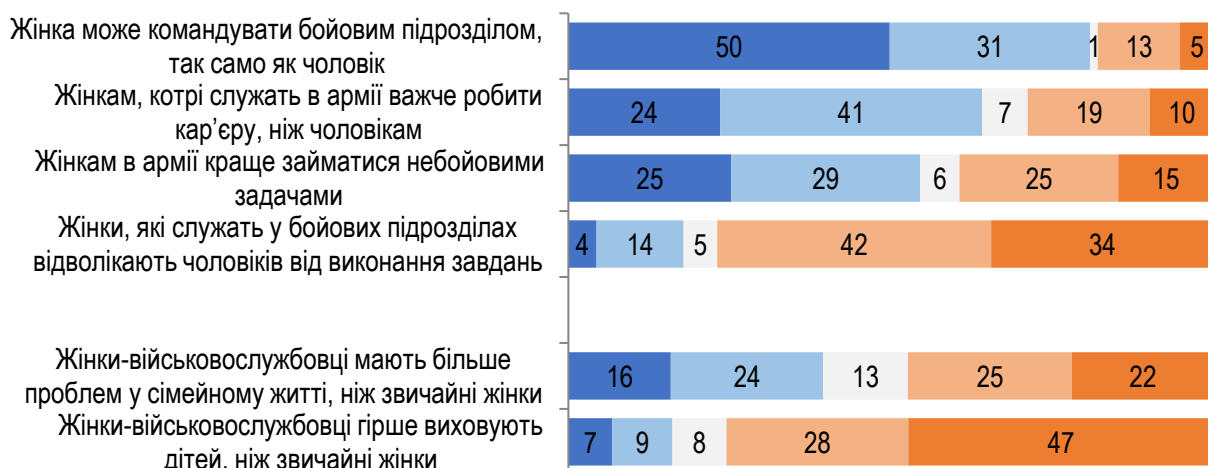
«Звичайно дискримінація жінок є – це ж чоловічій світ»; «жінок часто ставлять на посади, які відповідають не їх бажанням чи можливостям, а уявленням командирів-чоловіків про те, де їм краще бути (медицині, відділ кадрів, кухарі), а не на бойові посади»; «жінки по дефолту вважаються неправильними і вони повинні довести зворотне, а чоловіки по дефолту вважаються правильними доки вони щось не скоять»; «жінок дискримінують в плані забезпечення (форма, взуття, термобілизна, засоби гігієни».

Попри те, на думку учасниць у суспільстві домінує думка, що служба в ЗСУ – це чоловіча справа. Справа жінок – народжувати дітей, бути берегинею – це все ще головна вимога до жінки, на думку респондентів: *«А хто ж буде народжувати та доглядати дітей?»; «Мені говорили: ви 2 роки прослужите і підете в декрет. Прошло 6 років, де мій заміж та декрет?».* Для служби потрібна фізична та моральна сила, витривалість, менша емоційність (яку теж приписують жінкам – що вони не впораються з емоціями) – це все про чоловіків. Через ці стереотипи жінкам важко продиратися і мати змогу піти служити. Учасниці розказували, як їм відмовляли у військоматах: *«Я приходила 8 разів! І тільки на 9-й мене взяли, бо зрозуміли, що я не відчеплюся».* Також учасниці часто говорили про все ще «радянський підхід» до армії, який деінде залишається і при якому місце жінки – *«на кухні»* не лише у цивільному житті, а й у війську.

Оцінка стереотипів

Результати національного опитування показали, що ті, хто підтримують загальні стереотипні установки та вважають, що жінки зазнають дискримінацій в ЗСУ, частіше мають упереджене уявлення щодо служби жінок в армії. Більше половини опитаних погоджуються з тим, що жінки можуть командувати бойовими підрозділами та їм важче робити кар'єру, ніж чоловікам. Разом із цим у суспільстві все ще лишаються упереджені погляди щодо жінок в ЗСУ: більше половини погодилися з тим, що жінкам краще займатися небойовими задачами, ще 40% поділяють думку про більші проблеми у сім'ях жінок-військовослужбовиць порівняно із цивільними жінками.

■ Цілком погоджуюсь ■ Скоріше погоджуюсь ■ Важко відповісти
■ Скоріше не погоджуюсь ■ Зовсім не погоджуюсь

Учасниці фокус-груп не підтримували більшість негативних стереотипів та стверджували, що вони поступово зникають. Учасниці вважають, що самі жінки так не думають, а ось окремі чоловіки і, особливо, командири з «радянського минулого» ще можуть це підтримувати і серед них зустрічаються відверті сексисти. Позитивні стереотипи знайшли підтримку та аргументацію.

Стереотип	Коментарі учасників
Жінки, які служать у бойових підрозділах відволікають чоловіків від виконання завдань.	<ul style="list-style-type: none"> - «Це не правда, на бойовому завданні люди занадто зосереджені»; - «Ті, хто так думають, уявляють собі бойове завдання?»
Жінкам в армії краще займатися небойовими задачами.	<ul style="list-style-type: none"> - «Це можна почути від чоловіків»; - «Є і чоловіки, яким краще займатися небойовими завданнями, це від людини залежить»; - «Як робота, яку всі романтизують (поїхати на позиції в Бахмут) – це для чоловіків, а як якась звичайна робота, в тому числі фізична, - то всі рівні».
Жінки, які мають професійну військову освіту рідше стикаються із дискримінацією, аніж ті, які прийшли у військо з цивільними спеціальностями.	<ul style="list-style-type: none"> - «Так, це правда, в них статус вищий, звання та посади»; - «Звичайно, бо вони професійні військові»; - «Коли ти маєш бойовий досвід, то тоді тебе поважають»; - «Будь-яка жінка може опинитися в ситуації дискримінації»
Під час виконання завдань жінки місцями більш емоційно стійкіші, і «холоднокровніші», ніж чоловіки.	<ul style="list-style-type: none"> - «Так, жінки емоційно стабільніші, ніж чоловіки»; - «Жінки йдуть добровільно, то вже приходять ті, хто готовий до такого»; - «Жінки можуть багато з того, що чоловікам недоступне»
Просування по службі жінки - військовослужбовці швидше залежить від ставлення до неї командира, а не її професійних здібностей.	<ul style="list-style-type: none"> - «Це так, але це стосується всіх в принципі: і чоловіків і жінок»; - «Це так, але це сукупність: і ставлення, і професійні здібності – все разом»

Сексизм, дискримінація та сексуальні домагання

Щодо сексуальних домагань та образ сексуального характеру жінки-військовослужбовиці не розказували про власний досвід, однак чули про такі випадки і навіть про зґвалтування (які так і не набули розголосу і винні не понесли покарання, бо ЗСУ – це закрита ієрархічна система, де в таких ситуаціях чоловіки покривають один одного або не хочуть давати хід справі). Учасниці вважають, що головним запобіжником домагань є впевнена поведінка жінки («жорстко припиняти одразу, ставити свої рамки»), яка сама може постояти за себе («жінка сама повинна вибудувувати свої кордони»); звернення до командування, якщо не вийшло самій. Інші варіанти: гендерний радник або громадські організації не розглядають як реальну можливість.

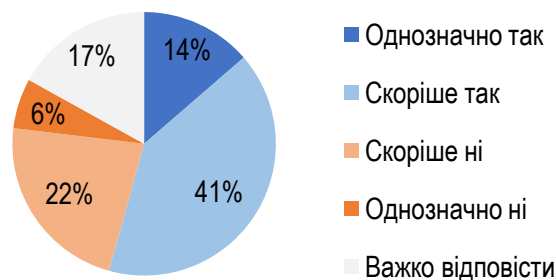
«Армія – це закрита система, назовні таке не виходить»

Щодо інших можливих дій чоловіків: у всіх учасниць різний досвід і не можна визначити який конкретний тренд. Головне: залежить не від того, чоловік чи жінка, а від того, який командир та командування. Але в цілому учасниці вважають, що до жінок у ЗСУ все ж таки ще зустрічається упереджене ставлення, іноді у вигляді позитивної дискримінації, оберігання і нав'язування турботи. Командири не зацікавлені в тому, щоб це виходило за межі підрозділу, готові реагувати, щоб це не вийшло назовні, але через це кривдники не отримують покарання, а в кращому випадку їх переводять або покарання м'яке: «кривдники жінок репутаційних втрат не несуть і реальних покарань теж».

Можливі дії чоловіків	Коментарі жінок
Недоречні торкання, жарти, сексуально забарвлені зауваження; образи сексистського характеру;	«Жарти – це обов'язково, але я показую, що так не можна»; «Жарти бувають, куди без цього»; «Цього більше, ніж в цивільному житті»
Примушування до вступу у сексуальні стосунки у випадку матеріальної або службової залежності;	«Зі мною не було, але я чула і навіть про зґвалтування»; «Я думаю таке є, але ж ніхто не говорить»; «Жінки просто переводяться в іншу частину або звільняються»; «Армія – це закрита система, назовні таке не виходить»
Знецінення ролі жінки військовослужбовиці як повноцінної бойової одиниці;	«Так, часто»; «Намагаються нас оберігати, то не пускають»; «Вважають, що жінки слабші»; «так, трапляються, бо вважається, що навіть якщо жінка була на передовій, то вона там нічого не робила або хтось за неї робив»
Неповага до військового та бойового досвіду військовослужбовиць;	«Такого немає, якщо вже є бойовий досвід»; «Навпаки, ставляться до нього з повагою»
Спроби силоміць перевести на небойові посади, або відправити в тил;	«Так буває, не силоміць, але пропонують»; «Силою ніхто нікого не переводить, але пропозиції такі є»
Відмова у розгляді рапортів про переведення, направлення на навчання чи підвищення кваліфікації.	«Навпаки, всіляко сприяють»; «так, частіше відправляють чоловіків»; «Це від командування залежить, якщо нормальне, то сприяють»

Побутові проблеми під час проходження служби

Згідно результатів опитування в суспільстві переважає думка, що нинішні умови проходження військової служби враховують потреби жінок-військовослужбовиць (55%). 28% дотримують протилежної думки, ще 17% – не могли відповісти.

Учасниці фокус-груп також відзначали, що ситуація із врахуванням побутових потреб жінок дещо покращилася, особливо за рахунок волонтерів та роботи різноманітних фондів (це стосується форми, взуття та засобів гігієни). Попри те учасниці говорили і про те, що на війні, особливо на лінії зіткнення нічі потреби особливо не враховані: ні жінок, ні чоловіків. В тилу ситуація краща. Найбільше нарікань на форму, взуття, каски та бронезилети. Мають з цим проблему: бронезилет та каску необхідно мати з собою ті, що видали, інакше при пораненні або в разі загибелі, не отримають матеріальну компенсацію.

«Як ти забезпечена – залежить від тебе, самі про себе здатні попіклуватися»;
«Волонтери багато чого привозять – мені ось каску привезли і бронік»; *«Форма - це жесть, жінки є 40 розміру – все доводиться ушивати, так само взуття»;* *«На кого ці бронезилети? Туди дві мене влізе»;* *«Якщо щось станеться, побратими надінуть на мене той жилет, а цей знімуть»;* *«Ви про місячні питаєте? Ніхто в підрозділі не знає, коли в мене місячні».*

Основні побутові проблеми:

- Форма, взуття, бронезилети, каски (часто).
- Окрема казарма, душ, туалет (зрідка; на лінії зіткнення вважають це зрозуміло непередбаченим, бо там в принципі умови для всіх фронтів, а не лише для жінок їх немає. Теж саме стосується засобів гігієни).

Наявність побутових проблем та їх вирішення залежить від кількості жінок у підрозділі та командування. Якщо командування адекватне і сучасне – всі проблеми по можливості вирішуються (*«Я одна жінка у підрозділі, мені командир та побратими побудували окремий туалет і пофарбували навіть його»;* *«Нас декілька жінок, то в нас окреме приміщення»;* *«Душ та туалет спільний, але ними можна користуватися по черзі»*). Якщо ні, то жінки стикаються з проблемами.

**«На кого ці
бронезилети? Туди
дві мене влізе»**

Зміна побутових умов вже відбувається і буде відбуватися зі збільшенням жінок в ЗСУ, бо це буде велика група: *«нас стає все більше і ми стаємо помітними»*. Зміна ставлення до жінок, як до тих, хто заважає на тих, хто є корисним і дієвим, а, отже їм теж потрібні умови. Поступове зникнення (за віком) «радянських командирів» та відповідного підходу до наявності жінок в армії сприятиме цьому.

З медичною службою більше проблем, бо вона спеціалізована для чоловіків та їх потреб. Це в першу чергу стосується гінекологів та роботи бойових медиків, бо у жінок і чоловіків є відмінності і в перебігу хвороб, і станах при пораненнях і у тому, як важка фізична праця впливає на репродуктивну систему жінки та стрес (*«ранні клімакси у дівчат 20-30 років через стрес»;* *«складності завагітніти потім та невиношування»*). Гінекологів немає (*«доводиться звертатися до цивільних лікарів, але, наприклад на прифронтових територіях чимало тих, хто ненавидить ЗСУ та Україну і можуть не лише не допомогти, але і нанести шкоду»*). У військових шпиталях до останнього часу не було палат для жінок.

Рекомендації щодо покращення роботи медичної служби:

- Доповнити медичну службу спеціалістами з жіночого здоров'я
- додати палати для жінок у госпіталях;
- запровадити курси підвищення кваліфікації військових лікарів саме в розрізі медичної допомоги жінкам-військовим.

Частина жінок говорять про те, що виконують фізичну роботу на рівні із чоловіками і не погоджуються тут на позитивну дискримінацію (усунення і оберігання від фізичних навантажень), бо хочуть відчувати себе повноцінно на рівні із чоловіками. Але, зрозуміло, що є ситуації, в яких не кожен чоловік фізично впорається, не те що жінка: *«гусеницю танку я не перетягну, а так намагаюся бути на рівні»*; *«окопи теж копала і не давала мене від цього уберегти»*. Обмеження на фізичні навантаження на жінок і так існують в ЗСУ і їх необхідно зберегти, бо жінки природньо мають менше фізичних можливостей, ніж чоловіки.

Кар'єрне зростання

Учасники груп та інтерв'ю потрапили в ЗСУ наступним чином:

- 1) були мобілізовані;
- 2) прийшли добровільно (мають або не мають контракт);
- 3) воювали у 2014-2021 рр. і одразу після 24.02.2022 повернулися знов на військову службу;
- 4) мали військову освіту і спеціальність

Мотиви: захист держави від ворога (більшість); професійна мрія; можливості кар'єри та самореалізації; пішла за чоловіком (він служить і вона доєдналася); загинув чоловік / син / дочка на війні.

Після перемоги хоче залишитися служити менша частина (ті, хто мають освіту військову або вже мають звання). Більша частина мають намір повернутися до цивільного життя та роботи (або того, що було, або чогось нового; народити дитину і тп).

Просування кар'єри сприймають як можливості в першу чергу для чоловіків. Жінкам важче у ЗСУ просуватися: *«треба працювати і показувати в 3 рази більше, щоб тебе сприйняли»*; *«командири більш прихильні до чоловіків»*; *«це чоловічий світ – тут важко пробитися»*.

Дискримінації щодо заробітної плати на однаковій посаді немає, оскільки це тарифна сітка, все залежить від звання та вислуги років і через це у чоловіків можуть бути вищі зарплати, а не через те, що саме жінкам платять менше. Розмір зарплати під час війни загалом не сприймають достатнім і не розуміють, як це можна помірjати в грошах:

«ти віддаєш своє життя та здоров'я – скільки це коштує?». Зменшення виплат вважають несправедливим, бо це важка та відповідальна робота, загроза життю, необхідність забезпечувати не лише родину, а й власні військові потреби: *«часто зарплата йде на те, щоб докупити щось, що потрібно мені на фронті»*.

«Треба працювати і показувати в 3 рази більше, щоб тебе сприйняли»

Підвищення кваліфікації

Зазвичай, можливості підвищення кваліфікації залежать від командування, якщо командування прихильно ставиться до жінок у ЗСУ, має сучасних, не токсичних командирів, то не чинять перепон

та навпаки сприяють таким можливостям. Там, де жінок не сприймають, там відмовляють у підвищеннях кваліфікації і надають такі можливості виключно чоловікам-військовим.

Стиль командування

Більшість жінок має командира-чоловіка, декілька учасниць самі командири танкових підрозділів, БМП та ін. Вважають, що стиль командування залежить від людини, її професійних та особистих якостей, інтелекту та сучасності. Але в цілому жінки більш прихильно ставляться до командирів-чоловіків: *«в чоловіка все чітко, ясно, легше комунікувати»*; *«я б хотіла командира-чоловіка, бо не дуже вдалий досвід із жінками-командирами»*; *«жінки-командири частіше утискають саме жінок, то з ними важко»*.

Комунікація з чоловіками

Залежить від людини, а не від статі, якщо це вже «свій» підрозділ, в якому хороша атмосфера, то спілкуватися легко. В основному спілкування по робочим питанням. Виключеними зі спілкування жінки себе не відчують. Якісь дуже чоловічі теми (рибалка наприклад) не цікаві, то і не включаються. Але коли стільки часу проводиш з людьми разом, то вже всі один з одним більше спілкуються і чоловіки навіть включають в обговорення жіночих тем. І таке спілкування більш групове, не один на один. Якщо конфлікти і виникають, то по робочим питанням.

Комунікація із жінками

З жінками менше можливостей комунікувати, бо їх в цілому менше. Були жінки, в яких у підрозділі крім неї інших жінок немає. Теж спілкування в основному по роботі. Іноді, коли збираються самі, без чоловіків, обговорюють жіночі теми: косметику, одяг, жіночі проблеми.

Конфлікти із жінками теж в основному професійні. І є відмінності у жіночому та чоловічому спілкуванні: жінки спілкують групками або парами, а в чоловічому колективі більше загального спілкування.

РЕЗЮМЕ

Ситуація із сприйняттям та роллю жінок в армії поступово покращується, особливо після початку повномасштабного вторгнення росії. Цьому сприяє: війна, коли кожен, хто став на захист країни, згодиться; жінки з бойовим досвідом від 2014 року; збільшення кількості жінок, які стають все більш помітними; зміною соціалізації жінок і чоловіків і покращенням ситуації з гендерною рівністю в суспільстві в цілому; появою сучасних молодих чоловіків-командирів, які вже не бачать жінку виключно як «квітку», «берегиню» чи обслуговуючий персонал.

Однак, дискримінація все ще залишається важливою проблемою, яка повинна вирішуватися як діями самих жінок-військових, які повинні займати проактивну позицію щодо своїх прав і можливостей, так і командування, яке повинно привносити нову корпоративну культуру, допомагати жінкам знайти своє місце в ЗСУ. Також це можливості Міністерства оборони зробити необхідні реформи щодо забезпечення жінок формою, амуніцією, необхідним медичним обслуговуванням, вирішенням соціальних потреб

«Армія дуже сильно вертикальна структура, і якщо зміни будуть йти знизу, то вони навряд подіють, це повинно змінюватися зверху, від командирів, яка нажалі живуть у своєму закритому середовищі в своєму, відірваному від життя світі».

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЖІНОК У ЗСУ: ПОГЛЯД ЧОЛОВІКІВ

Чоловіки також вважають, що ставлення до жінок змінилося і в кращий бік. Їх більше сприймають як повноцінних військових, ситуацій дискримінації поменшало, посади, які вони обіймають – це більше не діловоди і кухарки, а й майже повне розмаїття військових спеціальностей.

Більшість чоловіків, звичайно не бачать нерівностей, окрім позитивної дискримінації, коли жінок хочуть уберегти і створити їм більш сприятливі та полегшені умови служби. Однак, частина чоловіків погоджується, що все ж таки жінки можуть зазнавати дискримінації. В окремих ситуаціях, але це більше від командування залежить і від самої жінки. Рядові солдати більше прихильні до жінок, вважають їх рівними та підтримують залученість жінок у службу в армії та участь у захисті країни під час війни. Командири менш прихильно ставляться, можуть говорити про те, що *«жінки можуть заважати, думай постійно про них, хлопці більше переживають, коли жінки є у підрозділі»*. І звичайно спливає тема берегині та матері: жінки народжують дітей, тому, якщо є діти, тим більше маленькі, то може і не варто йти на службу і краще не в бойові підрозділи.

Ставлення командирів до солдат залежить не від статі солдата, а від командира і від самого солдата, якщо і той (та) і інший (інша) – адекватні і на своєму місці, - проблем немає.

Щодо врахування умов служби для жінок, підкреслюють, що умови для всіх не найкращі, не лише для жінок, але зараз війна, то маємо те, що маємо. Щодо побутових проблем, більшість намагається створити такі умови для жінок у своїх підрозділах: окремі приміщення або казарми, окремі душ/туалет мало можливий, але можливо встановлювати почерговість та створювати інші умови. Загалом говорять про адаптацію до служби та перебування разом і те, що спочатку є незручним, потім нормалізується.

**«Вони нам рівні,
незважаючи на менші
фізичні можливості»**

Чоловіки, звичайно, бачать менше нерівностей і дискримінації щодо жінок, але це не їх стосується, тому їм важко бачити це зсередини і деякі моменти вони не вважають дискримінацією: *«всі повинні мати можливості»*; *«до жінок прихильно і позитивно ставимось»*; *«вони нам рівні, незважаючи на менші фізичні можливості»*; *«в них виходить іноді краще, ніж у чоловіків»*.

Щодо стереотипів, то однозначної підтримки чи спростування не було, в основному говорили про те, що все залежить не від статі, а від людини – і не лише у відповідь на ці питання, а на всі. Що індивідуальні особливості, рівень професіоналізму, бойовий досвід – все це переважає над гендерними ознаками. Такі саме стереотипи зачитувались жінкам на глибоких інтерв'ю: відмінностей у відповідях по суті не було, однак жінки впевнені, що чоловіки їх сприймають більш стереотипно і підтримують негативні уявлення. І тут йде мова більше про стереотипи жінок щодо їх більш негативного сприйняття чоловіками.

Стереотипи	Коментарі
Жінки, які служать у бойових підрозділах відволікають чоловіків від виконання завдань.	<i>«Чим це вона його відволікає, на бойовому завданні думають про завдання, інакше можна не вижити»;</i>
Жінкам в армії краще займатися небойовими задачами.	<i>«Так, це правда, є купа справ, якими можна займатися»;</i> <i>«Ні, якщо у людини є бойовий досвід і вона професіонал – треба цим користатися»;</i> <i>«Є і чоловіки, яким краще небойовими завданнями займатися»</i>

Жінка може командувати бойовим підрозділом, так само як чоловік.	«Чоловіки кращі командири»; «В мене не було командира жінки, не можу порівняти»; «Жінка не зможе бути таким авторитетом для чоловіків, навіть, якщо хороший професіонал»; «Жінкам важче здобути прихильність військових, їм треба в 2 рази більше старатися»; «Жінки командири іноді більш жорсткі, ніж чоловіки»
Під час виконання завдань жінки місцями більше емоційно стійкіші, і «холоднокровніші», ніж чоловіки.	«Це точно, ви знаєте, які жінки-снайперки? В них більше точності, бо зосереджені краще»; «Бойові медики-жінки – ось де витримка, там де людину треба збирати по шматкам, я б такого не витримав»; «Жінки більш емоційно стабільні, ніж чоловіки, бо це їх вибір, прийшли вже ті, хто такими є, це вам не мобілізовані хто попало»
Жінки-військовослужбовці гірше виховують дітей, ніж звичайні жінки.	«Це від людини залежить, а не від професії»; «У них менше часу на дітей, але це не те саме, що погане виховання»; «Так, може бути, бо діти залишаються довгий час без нагляду, особливо, коли обидва з батьків служать»; «Навпаки, в них краща дисципліна»
Жінки-військовослужбовці мають більше проблем у сімейному житті, ніж звичайні жінки.	«Це так, бо це війна, багато стресу, довгі розлуки»; «Якщо двоє служать, то навпаки, стосунки покращуються, стають міцнішими»; «Якщо жінка-військова, а чоловік – цивільний, тут точно будуть проблеми, бо що це: вона воює, а він вдома сидить?»

РЕЗЮМЕ

В цілому чоловіки менше бачать дискримінації та нерівностей між чоловіками та жінками в ЗСУ. Ті, у котрих переважають «традиційні» цінності частіше підтримують стереотипи щодо жінок, більше схильні до позитивної дискримінації, до необхідності відокремити жінку від бойового досвіду і залишити їй і в армії «жіночу» роботу. Відвертих сексистів у групах не трапилося. Ефект «збільшувального скла» (коли відмінності між жінками і чоловіками вбачаються більшими, ніж вони є насправді) все ще діє. Однак, до жінок однозначно краще ставлення, ніж до ЛГБТ-спільноти, якщо порівнювати групи дискримінації.

Велику роль в подоланні дискримінації відіграє кількість жінок в армії, зміни в суспільстві в цілому щодо гендерної рівності, підвищення рівня толерантності до різних груп дискримінації. Важливими у подоланні кризових явищ є командири та командування в цілому, які уособлюють та транслюють корпоративну культуру в ЗСУ: від їх адекватності, освіченості, підтримки гендерної рівності та ідей егалітарності залежить загальний тренд ставлення до жінок на військовій службі.

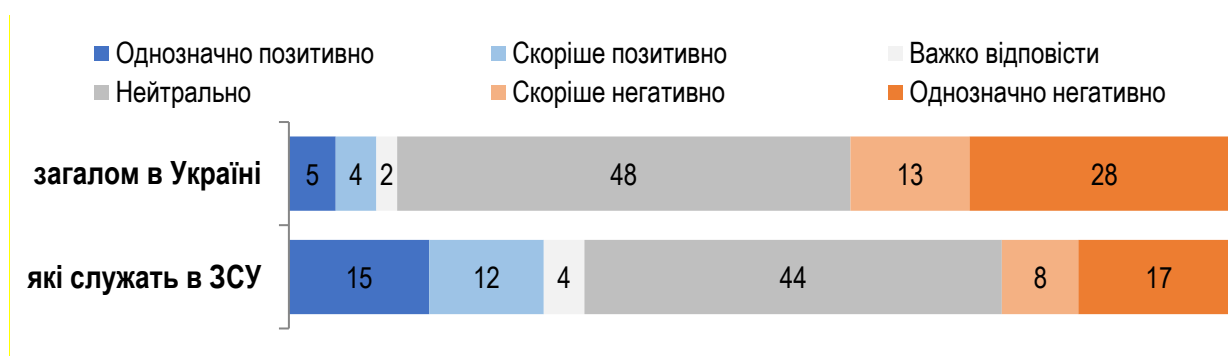
СЛУЖБА ПРЕДСТАВНИКІВ ЛГБТ У ЗСУ

СТАВЛЕННЯ ДО ПРЕДСТАВНИКІВ ЛГБТ У ЗСУ: ПОГЛЯД ЛГБТ-ВІЙСЬКОВИХ

Результати останніх опитувань показують, що за час повномасштабного вторгнення росії ставлення до ЛГБТ осіб дещо покращилося (з 7% до 9%). Домінуюча більшість ставиться до таких осіб нейтрально (48%) або ж негативно (41%). Найбільш толерантна група до ЛГБТ осіб - ті, хто має знайомих ЛГБТ та молоді жінки. Ставлення до ЛГБТ осіб, які служать у ЗСУ, краще: до 30% опитаних висловили позитивне ставлення, 25% - негативне, 44% - нейтральне. Навіть серед груп найбільш нетолерантних до ЛГБТ осіб від 40 до 55% демонструють нейтрально-позитивне ставлення до тих, хто служить у ЗСУ.

Більше 40% опитаних вважають, що ЛГБТ особи зазнають дискримінації під час проходження служби в Збройних силах України, третина – має протилежну думку. Серед тих, хто має знайомих ЛГБТ, про дискримінації зазначили більше половини.

Ставлення до ЛГБТ осіб

Учасники глибоких інтерв'ю відзначали, що ставлення до ЛГБТ-спільноти в останні роки покращилося, особливо після 2014 року. Дехто вважає, що через розірвання зв'язків із росією, яка є гомофобним суспільством, де є стаття за пропаганду гомосексуальності та ін. Також на думку опитаних підвищилася обізнаність у суспільстві щодо гомосексуальності: *«суспільство більше вже розуміє, що ми такі самі як і усі»*.

«В Азов, ДШВ, розвідку не візьмуть, то доводиться приховувати»

Також висловлювалися думки, що в ЗСУ поступово змінюється ставлення до ЛГБТ і також з 2014 року, а особливо з 2022 року, коли сформувалася висока підтримка тих, хто захищає країну. Хоча також відзначали наявність гомофобів в рядах військових. Ставлення є «нормальним» там, де є відповідне командування: *«від командира багато залежить, якщо він адекватним, то і в підрозділі буде адекватне ставлення»*. Є окремі підрозділи та роди військ, в яких ЛГБТ-спільнота є небажаною (*«в Азов, ДШВ, розвідку не візьмуть, то доводиться приховувати»*).

Утиски ЛГБТ-спільноти у ЗСУ

Про утиски мова йде виключно щодо військових, які здійснили камінг-аут (з їх досвіду або досвіду інших ЛГБТ-військових).

- Оплата праці є рівною для усіх і не залежить від ставлення командира чи інших.
- Кар'єрне зростання: більшість опитаних не бачить перешкод у кар'єрному зростанні.

- Намагання перевести в інший підрозділ: силоміць не переводять, тільки за згодою.
- Медична допомога надається усім, незалежно від ідентичності та орієнтації. Говорили про випадки неадекватного ставлення психологів, які вважають гомосексуальність хворобою, але психологічну службу в принципі малокваліфікованою вважають майже всі учасники дослідження, незалежно від ідентичності.
- Важчі умови створюються зі сторони тих, хто не сприймає ЛГБТ, в тому числі і командирів: *«дають більше фізичної роботи типу рити окопи, погрожують, насміхаються»; «хотів повідомити про дії мого командира вище командування, але мій командир сказав, що пристрелить мене, якщо я повідомлю».*

Камінг-аут

Часто є випадковим або наслідком аутінгу, коли це вимушений крок (*«мій колишній хлопець розповів, дзвонив у військову частину»; «мій колишній зробив це мені на зло»; «я давав інтерв'ю і це побачили в сторіз в Інстаграмі і почали його розсилати, то так всі дізналися»*).

Чи варто робити усвідомлений камінг-аут залежить від ряду сприятливих обставин:

- психологічна стійкість та можливість себе захистити та відстояти самого ЛГБТ-військового;
- підтримка близького кола, друзів, рідних, спільноти;
- адекватність командира та толерантне ставлення до ЛГБТ в підрозділі в цілому

Реакція буває різною з боку колег, командирів, побратимів, але навіть ті, хто не сприймав спочатку, поступово адаптуються: *«в мене в підрозділі 70% гомофоби, то їм було важко, але потім звикли»; «спочатку погано зреагували, але потім заспокоїлися»; «нормально сприйняли, в мене адекватний командир».* Самі ЛГБТ-військові часто спочатку заперечують свою орієнтацію, побоюючись наслідків викриття, але згодом визнають і намагаються її обстоювати, захищати себе і знаходити спільну мову з побратимами.

Ситуації дискримінації щодо ЛГБТ-військових

Найчастіше трапляються жарти, сексуально забарвлені зауваження – це майже у всіх. Хтось чинить опір і ображається, хтось намагається сприймати це як просто як гумор і може у відповідь реагувати з гумором теж (*«вони мене підколюють, а я їх»*). Образи сексуального характеру також трапляються, але не повсякчас: від гомофобів та в ситуаціях конфліктів різних, коли доходить до переходу на особистості. Небажані дзвінки та повідомлення сексуального характеру – бувають, але зрідка. Непристойні пропозиції вступу у сексуальні стосунки майже не зустрічаються (*«від жінок були, від чоловіків – ні»*). Погрози розкрити інформацію про сексуальну орієнтацію, чи інші особисті дані – трапляються в ситуаціях конфлікту, але відкритим ЛГБТ-людям це нічим не загрожує. Тих, хто приховує свою ідентичність або орієнтацію, це часто змушує власноруч зробити камінг-аут або зробити його в наслідок аутінгу.

Способи захисту та запобіганням образам сексуального характеру: власна психологічна стійкість, підтримка близьких, підтримка ЛГБТ-спільноти, підтримка командира та побратимів (якщо вони адекватні). Вважають, що краще з проблемами розбиратися на місці без вищого командування, оскільки свій командир, якщо він гомофоб, може в подальшому вдатися до навіть фізичного насильства і погрожуватиме. Гендерного радника розглядають як номінальну фігуру, самі про нього не згадують і не вважають, що це дієвий механізм, хоча знають, що він є.

Комунікація та психологічна підтримка

Психоемоційний стан оцінюють в середньому на 7-8 (за десятибальною шкалою), психологічна допомога буває потрібна, але або не звертаються, або таке звернення може бути навіть шкідливим через неадекватність психолога та його непрофесійність. До НАЗВА не звертаються, не вважають це дієвою структурою.

Спілкування з жінками-військовими та чоловіками-військовими відрізняється: з жінками легше, менше конфліктів. З чоловіками конфлікти виникають (у одного з учасників декілька разів на день проти одного випадка на декілька місяців із жінками). Хтось почувається більш включеним в розмову, хтось більше на відстані: залежить від ставлення побратимів, командування, загального психологічного стану військового, його самооцінки та впевненості в собі.

Резюме: в цілому ставлення до представників ЛГБТ-спільноти поступово покращується, формальної дискримінації (у зарплатах, медичному обслуговуванні, кар'єрних можливостях, соціальному та військовому забезпеченні; переведенні у інші підрозділи) немає, або вона стосується тільки окремих військ. Є психологічне та емоційне ставлення (несприйняття, погрози, недоречні жарти, булінг), окремі дії (більше фізичне навантаження, але не фізичне насильство).

До ЛГБТ-жінок ставляться більш прихильно, ніж до ЛГБТ-чоловіків: чоловіче середовище більш загрозове для ЛГБТ-чоловіків і через латентних гомосексуалів (затятих гомофобів) і через токсичну маскуліність (мачизм, сексизм, об'єктивацію жінок). Камінг-аут часто є вимушеним або випадковим, часто також є наслідком аутизму. Камінг-аут можливий за підтримки інших і знаходженні у сприятливому середовищі. Але таке середовище в ЗСУ не завжди трапляється. Зі слів учасників інтерв'ю багато ЛГБТ-військових не мають дискримінації та утисків, оскільки приховують свою ідентичність та орієнтацію через побоювання її зазнати. Тому висновки щодо дискримінації ЛГБТ-військових стосуються виключно тих, хто проголосив свою орієнтацію. Велика кількість, вірогідно, цього не зробила.

Зміни у ставленні до ЛГБТ-військових в армії відбувається в контексті зміни ставлення у суспільстві: воно поступово стає більш толерантним та обізнаним, і відповідно те саме стається в ЗСУ, виключенням є окремі гомофобні спільноти та підрозділи (типу Азову), де може і служать ЛГБТ-військові, але не зізнаються в цьому.

Велику роль в запобіганні дискримінації та утисків ЛГБТ-військових відводять безпосередньому командирі та командуванню в цілому. Якщо командир адекватний та приймає, то це суттєво впливає на сприйняття в підрозділі. Так само такий командир може надати підтримку або захистити. А ось коли командування гомофобне, то це вкрай важка ситуація для ЛГБТ-військового. Тому вбачають необхідність навчання і просвіти в першу чергу командирів та командування щодо ЛГБТ-спільноти, ставлення, взаємодії і не лише їх, а і всіх груп, які піддаються дискримінації.

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЛГБТ У ЗСУ: ПОГЛЯД ЧОЛОВІКІВ

Ситуація з дискримінацією ЛГБТ покращується, а толерантність децю підвищується так само як і в цілому в суспільстві. Однак, в середовище чоловіків гомофобія та дискримінація ЛГБТ трапляється набагато частіше. Жінки більш толерантні і вбачають в орієнтації та ідентичності проблем. Але армія – це все ще чоловічий світ, в якому все ще існує романтизація маскуліності, токсична маскуліність, відвертий страх та упередження щодо втрати цієї маскуліності через «неправильних чоловіків». До ЛГБТ-жінок ставляться в ЗСУ більш прихильно або нейтрально. ЛГБТ-чоловіки зазнають утисків та погроз.

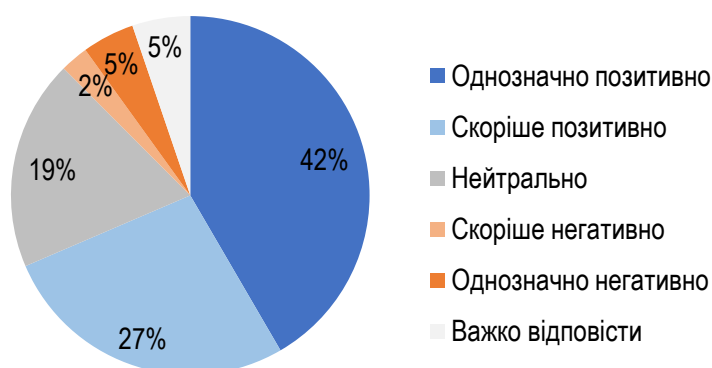
Рядові військові більш толерантно ставляться до ЛГБТ-спільноти, ніж командири. Вважають, що всі можуть служити і орієнтація та ідентичність – це особиста справа кожного. Серед командирів був один відвертий гомофоб, і ще 2 неприхильно ставилися до ЛГБТ-військових: «окремий батальйон їм, ось там нехай і служать»; «вони мені весь підрозділ зіпсують»; «навіщо нам тут це все? Вдома нехай цим займаються»; «та нехай служать, але приховують свою орієнтацію». Ставлення цих респондентів на всі питання було відверто негативним, вони категорично відмовляться сприймати право людини на будь-яку сексуальну орієнтацію та ідентичність.

Декілька командирів все ж таки обстоювали протилежну позицію, співзвучну з позицією рядових: це їх особисте життя, ніхто їм нічого не має права забороняти»; «всі, хто служать і захищають країну - мають право на це і мають право на повагу»; «не має ніколи з ЛГБТ-військовими проблем, вони нічим не відрізняються». Відкритих ЛГБТ-військових знають мало, бо їй мало і є, і частина не зробила камінг-аут.

Щодо можливості мати командира з ЛГБТ-спільноти ставляться з обережністю, демонструють толерантність і вважають, що головне, щоб людина була професійна, з досвідом, відповідними цінностями, вміла взаємодіяти, а «те, чим він займається у вільний час, нас не обходить». Гомофоби, звичайно не хочуть чути не те, що про командира, а навіть про можливість служити таким людям. Хоча деякі з них підкреслювали, що за законом вони в ставленні до ЛГБТ нічого не порушують, але емоційно їх не сприймають.

Щодо можливої дискримінації ЛГБТ-військових, допускають, що через упереджене ставлення вони стикаються з дискримінацією, однак вони самі (рядові і командири) нікого не дискримінували (за виключенням командирів-гомофобів, які «не допустять, щоб в їх підрозділі служив такий» і будуть намагатися позбутися такого солдата).

Результати загальнонаціонального опитування демонструють те, що у суспільстві попри переважно негативне ставлення до представників ЛГБТ-спільноти, отримують схвалення ініціативи щодо надання права партнеру ЛГБТ-військового отримати тіло у разі його загибелі (підтримують 69%). Навіть серед тих, висловлював негативне ставлення до представників ЛГБТ-спільноти загалом, половина підтримують такі можливі законодавчі зміни.

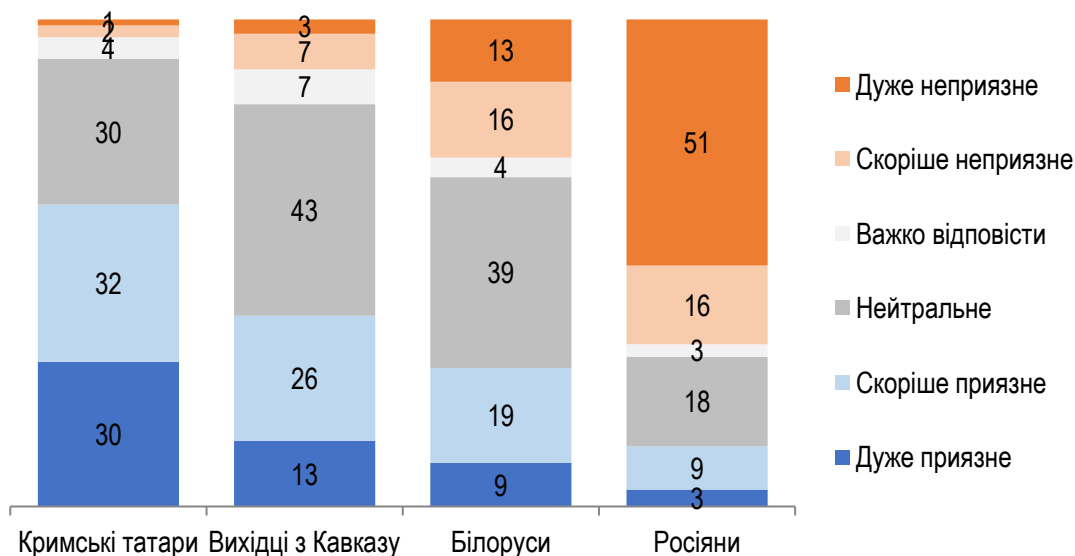
Учасники груп можливість отримати такі саме права, як і члени сімей військовослужбовців ставлять під сумнів: «немає такого закону, буде, тоді будемо розмовляти», але зі своєї позиції солдати та частина командирів підтримують таку ініціативу в основному щодо видачі тіла, але не матеріальної компенсації. Її в такому випадку повинна отримати сім'я загиблого (батьки). Найбільш толерантні – за те, щоб надати вже можливість ЛГБТ-спільноті мати право на шлюб і таким чином отримати всі права.

В цілому, толерантні чоловіки (рядові і частина командирів) вважають, що головне, яка людина, наскільки професійна, а орієнтація – це особисте. Гомофоби вважають орієнтацію – центральною і такою, що скасовує все інше: і професіоналізм, і бойовий досвід. Допускають лише обставини, в яких ЛГБТ-військові не відкриті, не розуміють сенсу камінг-ауту («я ось гетеро, я ж не ходжу і не розказую всім про це»).

ДИСКРИМІНАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗСУ

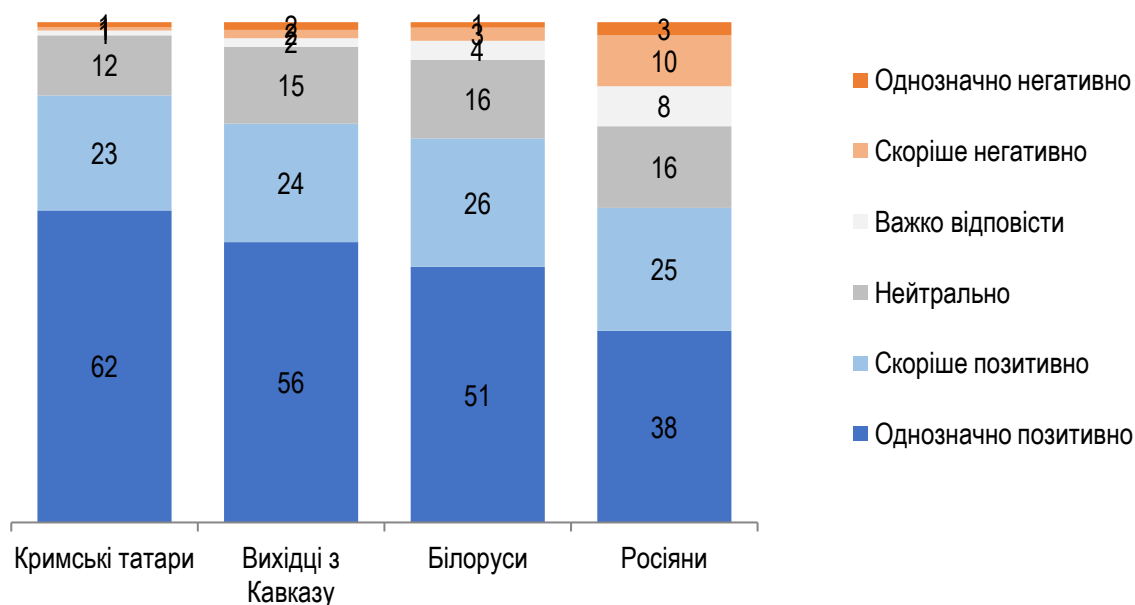
Результати загальнонаціонального опитування демонструють певні відмінності у ставленні до цивільних представників національних меншин та тих, хто служить сьогодні у ЗСУ. Загалом до представників інших національностей (за виключенням росіян) ставлення переважно або позитивне, або ж нейтральне.

Яким чином Ви б оцінили своє ставлення до таких представників національних меншин?

Натомість, коли йде мова про ставлення до іноземних легіонів в рядах ЗСУ рівень позитивного ставлення різко зростає. Навіть до росіян, котрі служать в ЗСУ – ставлення позитивне (лише 13% - негативне).

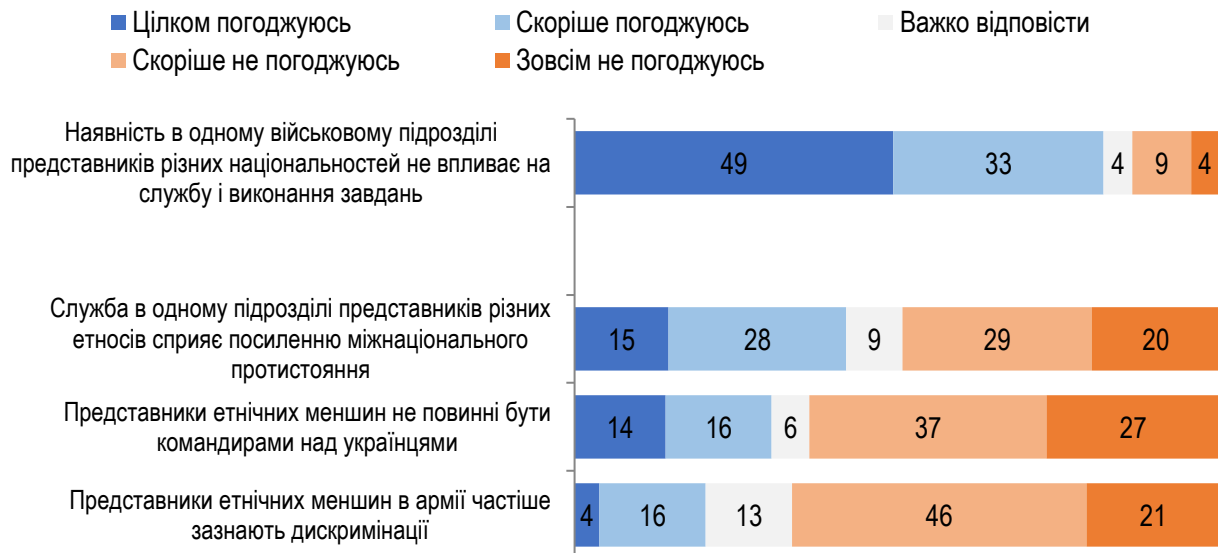
Як Ви ставитеся до того, що в Збройних силах України є іноземні легіони, в яких служать ...

Попри це оцінка певних тверджень щодо служби представників національних меншин в ЗСУ дали певні сперечливі результати. Якщо загалом більшість (82%) погоджуються із тим, що наявність в одному підрозділі представників різних національностей не впливає на службу, то питання щодо

можливого посилення міжнаціонального протистояння в одному підрозділі, коли у ньому є представники різних націй викликало різнополярні відповіді (44% – погодилися, що така ситуація можлива, 49% – не погодилися). 30% опитаних підтримали твердження, що командирами на українцями не повинні бути представники етнічних меншин. Відносно частіше негативні твердження щодо служби представників етнічних меншин в ЗСУ знаходили підтримку серед мешканців західних та центральних областей країни, тих, чії родичі сьогодні служать в ЗСУ.

Наскільки Ви погоджуєтесь з такими твердженнями про службу представників національних меншин у Збройних силах України?

Попри це результати опитування зафіксували низькі очікування щодо можливої дискримінації представників національних меншин, котрі служать в ЗСУ. Учасники фокус груп у більшості також не згадують національні меншини серед тих, кого можуть дискримінувати. На прямі питання говорять, що не зустрічають такого. Головний аргумент до всіх соціальних груп: *«якщо людина вступила до лав ЗСУ і захищає країну зі зброєю у руках, то вона своя»*. Було одна чи дві репліки, що кримські татари – мусульмани і це може викликати непорозуміння, але виключно гіпотетично. Щодо росіян і білорусів – *«їх треба більш ретельно перевіряти, але в цілому ок»*. Жоден із запропонованих стереотипів не був підтриманий. І загалом ця тема виглядала мало чуттєвою і не цікавою учасникам, бо не вбачають тут проблем.

Єдиним виключенням було питання про командирів з національних меншин над українцями. Лише від одного з учасників фокус-груп (командний склад) було різке заперечення такої можливості: *«чого це не українець буде командувати українцями»* Водночас від інших представників командного складу зауважень щодо цього не було.

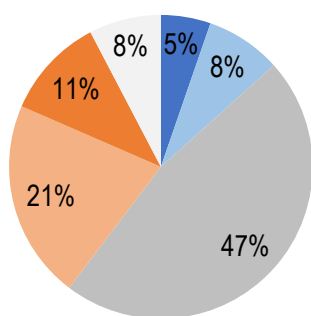
«Якщо людина вступила до лав ЗСУ і захищає країну зі зброєю у руках, то вона своя»

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК У ЗСУ

Більшість респондентів у загальнонаціональному опитуванні демонструє нейтрально-негативне ставлення до колишніх ув'язнених. Проте ставлення до засуджених ветеранів та ветеранок, котрі були помилувані після 24 лютого 2022 року, і зараз служать в Збройних силах України набагато краще: більше 60% мають позитивне ставлення, близько 30% - нейтральне.

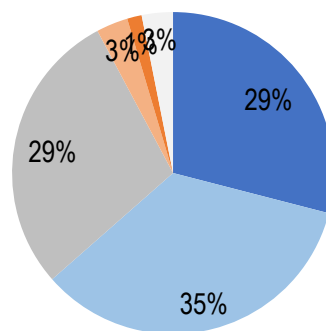
Водночас очікування щодо можливої дискримінації колишніх засуджених ветеранів та ветеранок під час проходження служби в Збройних силах України є дещо вищими, аніж стосовно національних меншин, чи жінок – 24% вважають, що вони можуть зазнавати дискримінації на військовій службі.

Як Ви ставитеся до колишніх ув'язнених?

Як Ви ставитеся до засуджених ветеранів та ветеранок, котрі були помилувані після 24.02.2022, і зараз служать в ЗСУ?

- Однозначно позитивно
- Скоріше позитивно
- Нейтрально
- Скоріше негативно
- Однозначно негативно
- Важко відповісти

Більшість опитаних на фокус-групах також підтвердила, що всі, хто готовий воювати проти ворога – мають право служити. Однак є виключення: важкі злочини та статті (вбивства, зґвалтування і тп). Зазначили, що таких і не пропускають військомати і навряд їх можуть помилувати. Тих, хто був засуджений та помилуваний треба піддавати ретельній перевірці, перш ніж брати служити і пильнувати їх деякий час (місяць – два), щоб перевірити їх стійкість до неправомірної поведінки, що вони не зйдуть знов на шлях злочинності.

В учасників фокус-груп є побоювання, що колишні засуджені можуть негативно впливати на морально-психологічний клімат, залучати інших солдат до протиправних дій, вживати алкоголь та наркотичні речовини більше, ніж звичайні військові. Однак ці побоювання в цілому не змінюють ставлення до колишніх засуджених ветеранів та ветеранок, які вирішили захищати країну і отримали на це дозвіл.

СОЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ

Згідно даних загальнонаціонального опитування 42% опитаних зверталися за останні два роки за оформленням соціальної допомоги. Найчастіше це були мешканці Сходу, внутрішньопереміщені особи, а також ті, хто має родичів, які воюють. Найбільші проблеми під час оформлення соціальної допомоги – довгі черги та тривалий час очікування.

Чи стикалися Ви, або Ваші близькі з наступними проблемами під час оформлення соціальної допомоги?

Серед військових та їх родичів – учасників фокус-груп не так часто зверталися за оформленням різноманітних довідок. Найчастіше зверталися ті, хто мав поранення. Також зверталися щодо посвідчення УБД, оформлення дітей у школи / садочки; пільг на оплату комунальних послуг.

Проблеми:

- Величезна бюрократія і хаос, навіть якщо ти приніс / принесла всі «бумажки», з'ясується, що потрібно ще щось: «якби не волонтери, я б нічого не зміг так швидко оформити»; «це нереально – ганяти людину туди-сюди і вимагати якісь фантастичні речі: довідку з підрозділу, який, наприклад вже розформований»; «сплачуєш за послуги і за тебе все оформлюють – це найлегший шлях, бо витримати то нереально»; «а в мене все вийшло оформити швидко і без проблем з першого разу, але я добре підготувалася».
- Знуцання над пораненими, особливо над важкими: «це нормально так ставитися до людей? А медичні комісії, в нього що за рік нога відросла?»; «а умови цих очікувань? Це дуже часто люди в поганому фізичному стані, їм на землі по 5 годин сидіти?».
- Робота цивільних структур та військових підрозділів (відділів кадрів), які взаємодіють з військовими, яким щось треба оформити: часто чинять перепони, вимагають документів, які важко або неможливо дістати, ганяють по колу від однієї установи до іншої, роблять все дуже повільно, не працюють у відповідний робочий час та ін.

Можливості покращення:

- електронний документообіг на кшталт Дії (про це говорили всі! учасники всіх груп та інтерв'ю без виключення): *«досить вже тих папірців, зайшов в тину Дію і всі необхідні документи підтягнулися»;*
- зменшення бюрократії і кількості папірців;
- змінення роботи медичних комісій та необхідності щорічно підтверджувати інвалідність (наприклад, при втраті кінцівок);
- узгодженість дій окремих структур, які відповідають за видачу довідок;
- наявність спеціального роз'яснення та супроводу для військових, щоб зробити цей процес швидшим і зрозумілішим;
- навчання персоналу, який відповідальний за довідки, роботі з військовими і відповідальному ставленню до своєї роботи.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА

Згідно результатів Двадцятого загальнонаціонального опитування Україна під час війни. Образ ветеранів в українському суспільстві. (14-16 січня 2023 року), психологічні розлади - серед головних проблем, з якими можуть зіткнутися ветерани російсько-української війни (40%). Від 23% до 29% головними проблемами вважають труднощі з оформленням пільг, пошуком роботи, отриманням медичної допомоги, нерозуміння суспільства. Про конфлікти з близькими та родиною або алкогольну, чи наркотичну залежність як проблеми ветеранів говорили по 14% опитаних.

Як Ви вважаєте, з яким проблемами ветерани стикаються найчастіше?

Можливі психологічні проблеми у стосунках в сім'ї

«Армія – ідеальне місце для людей без дітей та матеріальних і моральних зобов'язань перед іншими людьми, але війна стосується всіх». Всі учасники фокус-груп (і жінки-військові, і дружини військових, і чоловіки-військові) погоджуються, що служба в ЗСУ впливає на стосунки з партнером, на можливості приділяти увагу дітям, особливо коли обоє з батьків служать. Найбільш проблемними є стосунки жінок-військових з чоловіками цивільними. Ті жінки, які мали цивільних чоловіків розлучилися з ними саме через службу в ЗСУ. Чоловікам, звичайно легше: жінки часто виступають тилом і опорою, емоційною підтримкою, хоча конфлікти і розлучення через службу теж бувають.

Часто жінки йдуть служити, бо чоловік вже служить, в таких сім'ях розуміння більше і стосунки краще. Переживають, що діти страждають без батьківською уваги, особливо без маминої: *«бо мама є мама і її більше бракує дитині, особливо маленькій»*.

Дружини військових кажуть, що стосунки покращилися, бо почали цінувати дійсно важливе, час разом, життя, а дріб'язкові питання відійшли. Підтримують вибір своїх чоловіків (хто пішов добровольцем). Мають мало можливостей спілкування (*«записую йому відео з дітьми і висилаю, коли є зв'язок, він подивиться»*); *«як побачила 2 рисочки, що повідомлення прочитане, вже вважаю, що поспілкувалися»*), страх за життя чоловіка, постійну тривогу і високий стрес (*«коли немає дзвінків декілька днів – дуже переживаю, не сплю»*). Допомагають близькі, сусіди і навіть незнайомі люди, як дізнаються, що чоловік служить. Потребують психологічної підтримки, бо побутові питання в сучасному світі легко вирішувати: *«дрова колоти не треба»*. Не до всіх ставляться із розумінням, особливо в східних регіонах, де є ті, хто не прихильно ставиться до України, все ще вважають, що не все так однозначно. Але відкрито своє ставлення не проявляють: *«агресивно мовчать»*. Але в цілому і на роботі, і в соціальному житті ставляться з розумінням і підтримкою.

Психологічна допомога – це проблемне поле у ЗСУ з декількох причин: якість цієї допомоги; кваліфікація психологів; нестача спеціалістів; стереотипне та упереджене ставлення до психологів, особливо з боку чоловіків. Також негативними є відгуки про систему тестування (Адаптивність 200), яка є морально застарілою.

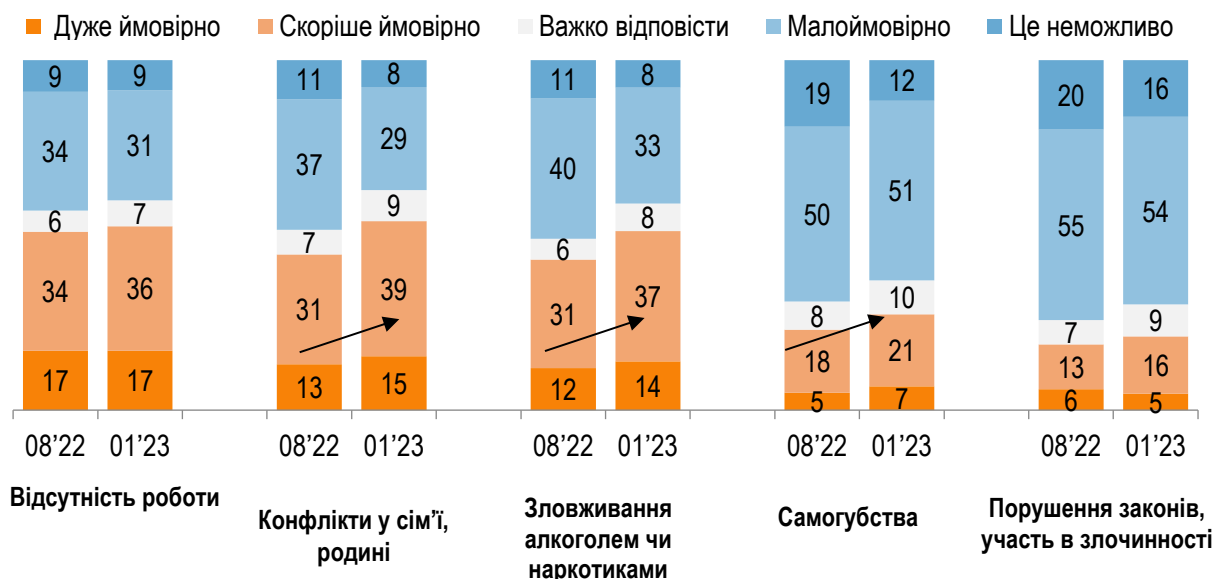
Більшість оцінили свій емоційно-психологічний стан на 5 (в середньому). Траплялися оцінки 6-7 і навіть 8-9. Так само декілька оцінили свій стан на 2-3. Зазвичай цей стан більш ситуативний: *«коли втрачаємо побратимів»*; *«коли гинуть молодші за мене, а мені 25, то важко»*, але більшість намагається справлятися власними силами або за допомогою підтримки рідних (чоловіки часто згадували тут підтримку дружин, а ось у жінок такого досвіду немає: чоловіки зазвичай самі служать і їм теж потрібна підтримка, або не можуть підтримати, бо чоловіків в нашому суспільстві такому не навчають).

Зазвичай не звертаються за допомогою, навіть якщо відчувають необхідність, або звертаються до цивільних психологів. Ті, хто має позитивний досвід роботи з психологом, вважають її корисною і необхідною. Ті, хто має негативний досвід, говорять про те, що психологи в ЗСУ вкрай низької кваліфікації і працюють не на людину, а на командування. Теж саме стосується командирів з МПЗ. Але всі погоджуються, що висококваліфікована дієва психологічна служба в ЗСУ є необхідною, бо військові дійсно мають багато психологічних проблем та розладів, ПТСР, депресії, проблеми в стосунках, в родині, високий стрес, переживання втрат побратимів та посестер. І особливо вона буде потрібна після повернення з війни для адаптації та ресоціалізації. Також необхідним є надання психологічної підтримки родинам військових; родинам загиблих; тим, то має важкі поранення та інвалідність. Це і індивідуальна робота і групова – все корисне. Жінки (дружини військових), які були на групах, про деякі схвально відгукувалися.

ОЧІКУВАННЯ ВІД ПОВЕРНЕННЯ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ. ПРОБЛЕМИ

Конфлікти у сім'ї, родині, відсутність роботи та зловживання алкоголем, чи наркотиками – ключові проблеми, з якими можуть зіткнутися з високою ймовірністю ветерани російсько-української війни, після повернення додому (результати Двадцятого загальнонаціонального опитування Україна під час війни. Образ ветеранів в українському суспільстві. 14-16 січня 2023 року). Так вважають більше половини опитаних. Щодо ризиків самогубств та порушення законів переважна більшість (не менше двох третин) вважають це малоймовірним для ветеранів. У порівнянні з опитуванням у серпні 2022 збільшилася кількість тих, хто вбачає ризики виникнення конфліктів у родині та зловживання алкоголем, чи наркотиками. Більш гостро наявність проблеми конфліктів у сім'ї, чи зловживання алкоголем або наркотиками відчують близькі ветеранів АТО, які воювали і воюють зараз, стосовно безробіття – близькі тих, хто вже не воює. Про ризики виникнення конфліктів у сім'ї та відсутність роботи для ветеранів частіше говорили жінки. Про ризики алкоголізму, наркоманії або порушення законів – чоловіки.

Оцініть ступінь ризику таких явищ з ветеранами, які повернуться з російсько-української війни?

Повернення на думку переважної більшості учасників фокус-груп буде пов'язано із багатьма проблемами, однак якими саме буде залежати від того, коли і як закінчиться війна. Якщо, наприклад, це ще рік – одна ситуація, але якщо війна затягнеться ще, то всі означені проблеми будуть поглиблюватися, бо буде все більше втрат, руйнувань, довший час на війні і менші шанси швидко відновитися та адаптуватися. І жінки, і чоловіки, і дружини військових називають приблизно однакові проблеми.

- Соціальна та психологічна адаптація до мирного життя (після психологічної травматизації, перенесеного стресу, ПТСР, депресивних станів, психічних розладів).
- Ресоціалізація (наново вчитися жити в мирні часи як цивільним).
- Пошук роботи через втрату робочого місця або втрату професійних навичок за 2-3 роки війни («я вже все забуду», «в мене нова військова спеціальність, але чи буде вона затребувана у цивільному житті?»).
- Оплата праці («сформувалася вже звичка добре заробляти і мати певний рівень життя для родини – чи буде можливість його підтримувати після повернення?»).
- Проблеми зі здоров'ям (поранення, втрати кінцівок, інвалідність – буде багато людей з такими проблемами).

- Безбар'єрне середовище в містах («буде багато людей з обмеженими фізичними можливостями, їм потрібен транспорт, пандуси, ліфти та ін.»).
- Ставлення суспільства та його невдячність через коротку пам'ять («поки прилітає та є загроза - всі бояться та вдячні, а як тільки загроза минає, так вже і забувають про війну і нас»; «ми вас туди не відправляли»).
- Виплати та соціальне забезпечення ветеранів війни, яких буде дуже багато.
- Проблеми в стосунках з рідними, друзями, пошук нового партнера (для жінок): «з друзями з цивільного життя віддалилися: мало тем для розмов»; «в родині проблеми вже через мій психологічний стан»; «не знаю, чи буду я (жінка-військова) цікава цивільним чоловікам та й вони мені теж».
- Репродуктивні можливості жінок («чи зможу я через це все народити дитину? Яким буде моє здоров'я? багато хто з жінок не може потім завагітніти»).

Першочергові проблеми. Залученість держави

Першочерговими проблемами більшість вважає соціальну та психологічну адаптацію; працевлаштування; відновлення фізичного здоров'я (в тому числі протезування).

- За це відповідальна в першу чергу держава («ми пішли воювати і захищати державу, то потім це буде її обов'язок – захистити нас»).
- Всі разом: держава, міжнародні організації, фонди, волонтери, суспільство («держава сама це все не потягне, велика кількість людей буде потребувати допомоги»).
- Далі – самі військові («це і моя відповідальність теж, яке в мене буде потім життя»; «я не хочу просто виплат якихось чи пенсії, я хочу можливостей і їх реалізувати, бути активним»).
- І вже після цього фонди, міжнародні фонди, громадські організації («всі, хто долучиться – буде добре»; «всі разом повинні бути залучені: і держава, і ми, і суспільство, і різні організації»).

«Ми пішли воювати і захищати державу, то потім це буде її обов'язок – захистити нас»

Контакти

Соціологічна група «РЕЙТИНГ»

01010, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 3

+380 (95) 578-68-68

+380 (97) 578-68-68

<http://ratinggroup.ua/>

info@ratinggroup.ua

ДИСКРИМІНАЦІЯ РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП У ЗСУ: погляди військових та цивільних громадян

Результати комплексного дослідження
березень-квітень 2023